

GELITTEKENDE HARTEN

Max Blecher

GELITTEKENDE HARTEN

Vertaald uit het Roemeens
door Jan H. Mysjkin

De auteur ontving voor deze vertaling een werkbeurs
van het Vlaams Fonds voor de Letteren.

© 2015 – Jan H. Mysjkin & Uitgeverij Vrijdag
Jodenstraat 16 – 2000 Antwerpen
www.uitgeverijvrijdag.be

Omslagontwerp: Loudmouth, Utrecht
Vormgeving: theSWitch

NUR 301
ISBN 978 94 6001 340 9
D/2015/11.676/248
e-boek ISBN 978 94 6001 341 6

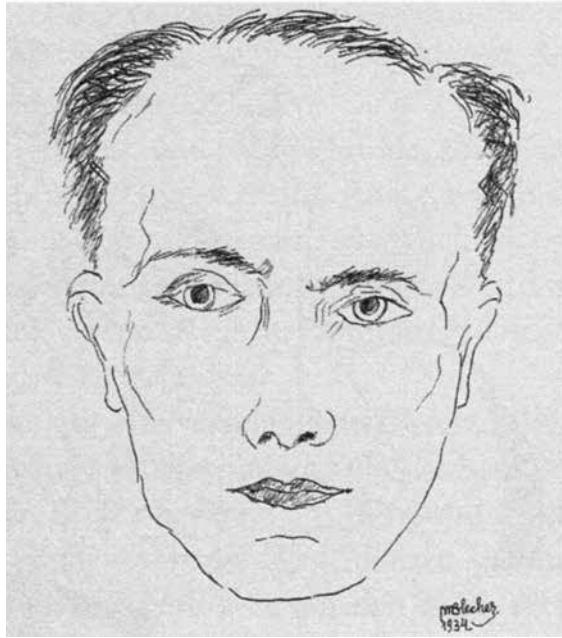
De uitgeverij heeft alle rechthebbenden gecontacteerd. Wie verder meent dat
hij rechten kan doen gelden, gelieve contact op te nemen met de uitgeverij.

Niets uit deze uitgave mag door middel van elektronische of andere middelen,
met inbegrip van automatische informatiesystemen, worden gereproduceerd
en/of openbaar gemaakt zonder voorafgaande schriftelijke
toestemming van de uitgever.

DE ONEINDIGE VERLATENHEID VAN DE WERELD

[Voorwoord]

Voor Ana Chirițoiu

Naar aanleiding van de honderdste verjaardag van Max Blecher publiceerde *Observator Cultural*, het belangrijkste culturele weekblad van Roemenië, een speciaal cahier over deze moderne klassieker uit de Roemeense literatuur. Naast twee overzichtsstukken werd ingezoomd op elk van zijn drie romans. De dichteres Doina Ioanid nam de tweede roman voor haar rekening.

‘Na een kleine zeventien jaar keer ik terug naar *Gelittekende harten*,’ schrijft ze, ‘een boek dat ik al die tijd in mijn bibliotheek had staan, maar dat ik vermeed, zelfs als mijn oog op de rugtitel viel. Ik vermeed het, zoals ik in mijn kinderjaren vanuit een bizar gevoel van zelfbehoud riooldeksels ontweek. Ik was bang om mijn hand op Blechers boek te leggen, zoals ik bang was om de laurierrozen in de tuin aan te raken, om me niet te vergiftigen. *Gelittekende harten* is een van de boeken die ik zowel essentieel als existentieel zou willen noemen, omdat het een subtiel gedistilleerd gif overdraagt, het gif van iemand die de “alledaagse onwerkelijkheid” onder ogen durfde te zien. De ervaring van de ziekte, aan de rand van de dood, doet de contouren van de dingen oplossen en leidt langzaam aan tot de ontbinding van alles wat we “de werkelijkheid” plegen te noemen. De ziekte herschikt alles,

verandert het aanzien van de dingen en stort je in een onzeker, angstaanjagend gebied, waar je niets meer hebt om je aan vast te klampen.’

De ervaring dat de wereld voor en na de ziekte niet dezelfde is, treffen we al in het eerste hoofdstuk aan, op het moment dat Emanuel het kabinet van de dokter verlaat: ‘In de tussentijd dat hij in het dokterskabinet opgesloten was geweest, had de wereld zich merkwaardigerwijs verfijnd. De contouren van de dingen bestonden nog wel, maar enkel als dunne lijntjes die, zoals in een tekening, een huis omlijnen om er een huis van te maken of die het profiel van een mens vastleggen. Die contouren omsloten dingen en mensen, bomen en honden, terwijl ze amper de kracht hadden om de enorme hoeveelheid materie, die op de rand van verval stond, te bedwingen binnen de grenzen ervan. Het had volstaan dat iemand dat dunne lijntje aan de rand van de dingen lospeuterde en die imposante huizen, opeens beroofd van hun contouren, hadden zich in een homogene materie van slib en as opgelost.’ Die passage had evengoed in zijn eerste roman, *Avonturen in de alledaagse onwerkelijkheid*, kunnen staan. Toch is *Gelittekende harten* van een heel andere factuur dan zijn debuut.

* * *

Max Blecher, op 8 september 1909 geboren te Botoșani, een stadje in de Roemeense provincie Moldavië, trok in 1927 naar Parijs om er geneeskunde te studeren. Een arts is hij nooit geworden, wel een ongeneeslijke zieke. In zijn eerste jaar aan de universiteit kreeg hij te horen dat hij leed aan de ziekte

van Pott oftewel ruggenmergtuberculose. Daarmee zitten we middenin het eerste hoofdstuk van *Inimi cicatrizate* (Gelittekende harten, 1937), waar Emanuel dezelfde diagnose gesteld krijgt. Zoals diens hoofdpersonage krijgt ook de auteur de raad voor een kuur naar Berk-aan-Zee te gaan. ‘Het staat niet op de kaart,’ legt de dokter uit. ‘Het is een klein strand, verloren in de duinen, een stadje aan zee waar zieken zoals u uit de hele wereld komen voor een kuur... Ze liggen daar in het gips, maar leiden verder een volstrekt normaal leven. Ze gaan zelfs uit wandelen in karretjes, speciale karretjes waarin ze op hun rug liggen en die door paarden of ezeltjes worden getrokken.’

Gelittekende harten speelt zich af in dat kuuroord, waar Blecher gedurende enkele jaren genezing zocht. De kuur bestond erin dat de ruggengraat werd geïmmobiliseerd, zodat de aangetaste wervels op hun plaats werden gehouden. Gedurende al die tijd moest de patiënt languit in een gipsverband blijven liggen. Nu en dan kwam er verbetering in zijn toestand en kon Blecher weer rechtstaan, ja zelfs lopen. Na Berk-aan-Zee zou hij nog verblijven in het Zwitserse kuuroord Leysin en het Roemeense sanatorium Techirghiol, aan de Zwarte Zee. Vervolgens zou hij terugkeren naar Roman, waar zijn ouders speciaal een huisje voor hem hadden laten inrichten.

Daar ontving hij bevriende schrijvers, die hem bedolven onder de boeken en internationale literaire tijdschriften. Een van hen is Mihail Sebastian, die op 30 september 1936 in zijn dagboek het volgende getuigenis optekent: ‘Ik was zondag en maandag in Roman. Ik ben er onder de indruk en uitgeput weggegaan. Ik had het gevoel dat ik niet in het leven zou kunnen terugkeren. Alles kwam me zinloos en absurd voor... Nu is alles voorbij. Op een of andere manier ben ik vergeten.’

Ik zal vanmiddag naar de rechtbank gaan, vanavond naar het theater, schrijf op dit moment in dit cahier – en ondertussen gaat Blechers leven in Roman, zoals ik het heb gezien, verder. Zal ik ooit nog de moed hebben om me ergens over te beklagen? Zal ik ooit nog zo schaamteloos zijn om mij in mijn lui-men en narigheden te verliezen. Hij, Blecher, leeft in voortdu-rende vertrouwdheid met de dood. Niet een abstracte, wazige dood die pas in een verre toekomst zal komen. Nee, met zijn dood, de precies vastgelegde, in alle details bekende dood, als een object van onderzoek. Wat geeft hem de moed om te leven? Wat houdt hem staande? Hij is niet eens vertwijfeld. Ik begrijp het niet, ik geef toe dat ik het niet begrijp. Hoe vaak stond ik niet op het punt om bij zijn aanblik in tranen uit te barsten. 's Nachts hoorde ik hem in zijn kamer steunen en schreeuwen, en ik voelde dat er buiten ons nog iemand in huis was – de dood zelf, het noodlot, wat dan ook. Ik ben verward en diep getroffen bij hem weggegaan.'

Op 31 mei 1938 nam die o zo vertrouwde, immer in het huis aanwezige dood hem uiteindelijk mee, een paar maanden voor hij negenentwintig zou worden.

* * *

Max Blecher had zich voorgenomen een vierluik te schrijven. De eerste roman *Întâmplări în irealitatea imediată* (Avonturen in de alledaagse onwerkelijkheid, 1936) speelt in Roman, het provinciestadje waar hij zijn kinderjaren en adolescentie had doorgebracht. Vervolgens wilde hij een boek besteden aan elk van de drie kuuroorden, waar hij had verbleven. Alleen de roman over Berk-aan-Zee werd gerealiseerd; de aanzet voor

beide laatste werken vindt men in *Vizuina luminată* (Het verlichte hol), een onvoltooid gebleven en postuum gepubli-ceerd 'sanatoriumdagboek'. Zijn eerste roman was uitstekend ontvangen door de kritiek en plaatste hem op slag tussen de meest vooraanstaande schrijvers van zijn generatie, onder wie Eugène Ionesco (toen nog Eugen Ionescu) en Mihail Sebas-tian.

Direct na het verschijnen van zijn tweede roman kreeg Max Blecher in een interview van 17 februari 1937 de vraag voorgelegd in hoeverre een of andere buitenlandse schrijver hem had beïnvloed bij het schrijven van *Gelittekende harten*. 'Weet ik veel,' antwoordde de auteur. 'In wat ik schrijf is alles aanwezig wat ik heb gezien, gelezen en beleefd. In *Gelitte-kende harten* zijn de episoden echter eerder gebonden aan het leven dan aan boeken. Ik stond voor een al te compacte en al te hartverscheurende materie opdat er sprake kan zijn van enige literaire invloed.'

De vraag van de journalist kwam voort uit vergelijkingen die een paar critici hadden getrokken tussen Blechers sanato-riumroman en *Der Zauberberg* (1924) van Thomas Mann, *Les captifs* (1927) van Joseph Kessel en *Les heures de silence* (1934) van Robert de Traz, boeken die zich eveneens in een derge-lijke gesloten wereld afspelen. Vooral de vergelijking met *De toverberg* viel in het nadeel van *Gelittekende harten* uit, waar-bij de critici eraan voorbijgingen dat het Blecher helemaal niet te doen was om Thomas Mann naar de kroon te steken. Op het moment dat Blecher zijn roman schreef, had hij bijna tien jaar als patiënt in sanatoriums achter de rug! Thomas Mann is ooit drie weken in een sanatorium op vakantie geweest, toen hij zijn zieke vrouw in Davos ging bezoeken, wier brieven hij als basisdocumentatie voor zijn roman gebruikte. Voor

Thomas Mann is het sanatorium een metafoor voor de anemische beschaving van het Avondland, oftewel: het literaire decor, waarbinnen hij een tijdsdiagnose stelt en de lezer de les wil lezen. Voor Blecher gaat het niet om filosofie of moraal, maar om een autobiografisch, zij het in romanvorm neergelegd verslag van het reële leven in een sanatorium, om het getuigenis van een pijnlijke ervaring aan de grens van het verdraaglijke – een ervaring die maar al te zelden onder woorden is gebracht door diegenen die ze moesten ondergaan. Zoals de Britse criticus Clive Sinclair het uitdrukte naar aanleiding van de Engelse vertaling in 2008: ‘Vergelijk het met wat je wilt, *Gelittekende harten* is een revelatie, en een groot boek.’

* * *

Drie jaar voor het verschijnen van de roman had Blecher al een journalistieke bijdrage over de stad geleverd voor het weekblad *Vremea* (De tijd). Het leek me niet onaardig om die tekst, ‘Berk – De stad van de verdoemden’, als document in onderhavige uitgave mee op te nemen. Roman en artikel bieden de lezer de gelegenheid om na te gaan in hoeverre Dichtung und Wahrheit elkaar hier dekken. Een aantal elementen uit het artikel van 1934 komen uitgewerkt in de roman van 1937 terug, zoals het boemeltreintje naar Berk, vol zieken en familieleden van zieken, de eerste aanblik van een brancardbed bij aankomst in het kuuroord, de beschrijving van de eetzaal vol liggende tafelenoten, alsof het om een Romeins festijn gaat, en de oneindige weemoed van de middernacht-mis met kerst.

Blecher had zijn eerste roman, *Avonturen in de alledaagse*

onwerkelijkheid, in de ik-vorm geschreven – en dat doet hij eveneens in *Het verlichte hol*. Voor *Gelittekende harten* kiest hij het standpunt van de alwetende verteller, met een (anti)held in de derde persoon, diverse personages en een verhaallijn van a naar z met allerlei verwickelingen en wederwaardigheden. Waarom in de derde persoon, wanneer hij een strikt autobiografisch verhaal wilde vertellen? Misschien ligt het antwoord in het motto van Søren Kierkegaard: ‘Welk een verschrikkelijke herinnering om onder ogen te treden.’ Ik vermoed dat de overgang van de eerste naar de derde persoon psychisch noodzakelijk was om de ‘verschrikkelijke herinnering’ op een afstandje te kunnen trotseren.

Toch is *Gelittekende harten* meer dan een literaire beschrijving van het Franse kuuroord aan de Atlantische kust. Als dat de bedoeling was geweest, had Blecher net zo goed zijn reportage in *Vremea* tot een boek kunnen uitwerken. In de grond handelt de roman over de principiële eenzaamheid van de mens in een wereld die hem ontsnapt en waarvoor hij woorden tekort komt als hij die wil uitdrukken. Hier vinden we de auteur van *Avonturen in de alledaagse onwerkelijkheid* terug, een van de meest pregnante romans, waarin de existentiële angst en het protest tegen het bestaan als dusdanig de grondtoon vormen. Het kantelen van een vanzelfsprekend leventje als gezond mens in het beklemmende bestaan van een zieke die de dood altijd aan zijn zijde weet, grijpt plaats wanneer de hoofdpersoon voor het eerst de eetzaal van het sanatorium betreedt: ‘Het meest zonderlinge en hallucinerende aspect van droomscènes is dat de meest bizarre voorvallen zich afspelen in een vertrouwde en alledaagse omgeving. In de eetzaal waren elementen uit de droom en de werkelijkheid in die mate samen aanwezig dat Emanuel voor even het

gevoel had dat zijn bewustzijn uiteenrafelde. Alles was buitengewoon doorzichtig geworden en desondanks uiterst vluchtig en onzeker. Wat gebeurde er? Was het wel degelijk hij, Emanuel, dat lichaam daar op een karretje, in het midden van een eetzaal, waar alle genodigden aan tafels lagen, versierd met vazen met bloemen? Wat betekende dat allemaal? Leefde hij? Droomde hij? In welke wereld of werkelijkheid speelde zich dit allemaal af?’ Het hoofdpersonage behoort niet langer tot de wereld van de levenden en nog niet tot die van de doden – hij is terechtgekomen in de wereld van de ondoden.

* * *

Het kuuroord Berk wordt beschreven als een ‘heel subtiel gif’, als een plek waar men ‘opeens aan het leven wordt onttrokken’. En zoals Ernest in de roman opmerkt: ‘Wanneer iemand de tijd en de nodige rust heeft om zich één enkele essentiële vraag te stellen met betrekking tot het leven – één enkele maar – dan is hij voor altijd vergiftigd... Zeker, de wereld blijft bestaan, maar iemand wiste met een spons het belang van de dingen weg...’

Met *Gelittekende harten* haalt Max Blecher ook de spons over de zingeving die de lezer aan de wereld toekent. Het is dan ook begrijpelijk dat Doina Ioanid de roman zeventien jaar lang heeft vermeden, want om het besluit van haar artikel in *Observator Cultural* hier over te nemen: ‘Voor diegenen die door “onwerkelijkheid” zijn aangeraakt, houdt de wereld op te bestaan, wordt hij een voortdurende illusie, omdat alleen de perceptie van de wereld er consistentie aan verleent. Maar voor gelittekende harten is de perceptie van de wereld opge-

schort in een tussenzone. Het “littekenweefsel”, zoals Isa het noemt, is hun enige werkelijkheid. En juist uit dat weefsel is een boek vol pijnlijk leven ontstaan. Met elke gelezen pagina wordt de groef van het litteken harder, blauwer en gerimpelder, ja wint het aan reliëf en concreetheid. Je kunt het betasten, je kunt het onder je vingers voelen, zelfs nadat je het boek hebt gesloten.’

Jan H. Mysjkin
Parijs, 24 mei 2010

GELITTEKENDE HARTEN

[Roman]

De citaten uit *De zangen van Maldoror* van Comte de Lautréamont op p. 139 zijn overgenomen in de Nederlandse vertaling van C.N. Lijsen.

Welk een verschrikkelijke herinnering om onder ogen te treden.
Kierkegaard

Emanuel liep de donkere trap op. Er hing een lucht van farmaceutische producten en verbrand rubber. Aan het eind van de smalle gang herkende hij de witte deur die men hem had beschreven. Hij ging naar binnen zonder kloppen.

De kamer die hij betrad leek nog ouder en muffler dan de gang. Het licht viel binnen door een enkel raam en verstrooide een vaag blauwachtig licht over de wanorde in de kleine wachtkamer, die bezaaid lag met tijdschriften op het marmeren tafelblad en op de plechtige stoelen die in witte stofjassen waren gehuld, alsof ze gemakkelijke reiskleding hadden aangetrokken en klaar stonden voor vertrek.

Emanuel viel meer dan hij ging zitten in een fauteuil. Verbaasd zag hij schaduwen door de kamer trekken en ontdekte opeens dat het raam achterin eigenlijk een aquarium was, waarin langzaam vette zwarte vissen met puilogen zwommen. Hij volgde een poos met opengesperde ogen hun lome, glijdende bewegingen en was bijna vergeten waarom hij hier zat.

Hè ja, waarom zat hij hier? Ach, hij herinnerde het zich weer en hij schraapte zacht zijn keel om te kennen te geven dat hij er was, maar niemand antwoordde.

Zijn slapen klopten nog, maar eerder als gevolg van de jacht, waarmee hij van dr. Bertrand naar hier was gelopen

dan van echte opwindning. In die sombere, uitgeleefde kamer kwam hij enigszins tot rust.

Een deur ging open, een vrouw liep met snelle pasjes de wachtkamer door en verdween door de deur naar de gang. Het speet Emanuel dat hij haar niet had tegengehouden en gevraagd om te melden dat hij er was.

De vissen dreven triest voort in het sombere licht. In de wachtkamer was het zo stil en donker, zo rustig, dat Emanuel geen bezwaar had gemaakt als dat zo een eeuwigheid zou duren. Integendeel, hij zou de toestand gelaten hebben aanvaard, omdat hij liever zo lang mogelijk aan deze kant van de brutale waarheid bleef, die hij misschien over een paar minuten zou moeten ervaren.

Achter een van de deuren schraapte iemand zijn keel, als een verlate echo van Emanuels eigen kuchje.

In de deuropening verscheen een kleine schimmige figuur, als een opgeschrikt dier dat uit zijn hol komt.

‘Bent u door dr. Bertrand gestuurd? Goed! Ik weet waarover het gaat, hij heeft me gebeld... Een felle pijn in de lenden, nietwaar? Een röntgenfoto van de wervelkolom.’

Het mannetje wreef nerveus zijn handen, alsof hij zich wilde ontdoen van de laatste restjes aarde op zijn vingers nadat hij zijn leger had gegraven.

Hij had gezwollen mollenoogjes die verguld glinsterden in het wazige licht.

‘Laten we meteen een kijkje nemen... Hierlangs, alstublieft.’

Emanuel volgde hem door de gang en ging een totaal duistere kamer binnen. De doordringende geur van verbrand rubber kwam hier vandaan.

De dokter stak een gloeilamp aan, die een zwak licht ver-

spreidde door een kamer vol medische apparatuur, vernikkelde structuren van buizen en stangen.

Er waren overal zoveel elektrische draden, dat Emanuel bedremmeld in de deuropening bleef staan, uit angst dat hij een ervan zou aanraken als hij verderging en daardoor een geweldige ontlading van bliksems en vonken zou ontketen.

‘Kom binnen!... Kom binnen!...’ zei de dokter en hij nam hem bijna bij de hand. ‘U kunt u hier uitkleden...’

De dokter wees hem een kist met schroeven aan en een raadselachtig apparaat dat blijkbaar nu en dan als canapé diende. Voor het eerst in zijn leven verrichte Emanuel zo’n eenvoudige en intieme handeling als zich ontkleden in zo’n plechtig kader.

De dokter rookte al die tijd en liet achteloos de as op de vloer van die vreselijke wetenskapskamer vallen, waar elke vierkante centimeter geladen leek met mysterie en elektriciteit.

‘Je trekt alleen je hemd uit...’

Emanuel was klaar. Hij begon te rillen.

‘Hebt u het koud?’ vroeg de dokter. ‘Het duurt niet meer dan een minuutje.’

Het koude, scherpe contact met het tinnen oppervlak waarop hij lag, deed hem nog heftiger rillen.

‘En nu opgelet... Ik zal u zeggen wanneer u moet stoppen met ademen... Ik wil een gave röntgenfoto.’

De dokter opende en sloot een metalen doos. Het licht ging uit. Het ontspanningsmechanisme trad in werking met een droge klik. Een hendel ging gelijkmatig naar beneden en sneed een rechte lijn in de duisternis. De stroom liet een gedempt getril horen, als het gegrom van een geërgerd dier. De hele procedure was metaalachtig en precies, zoals in het